

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIIY-AMALIIY KONFERENSIYASI

**MEHMONDO'STLIK PAREMI(Y)ALARI VA KOMMUNIKATIV ODOB:
PRAGMATIK HAMDA IJTIMOYIY JIHATLAR**

Abdullayev Aliyor Olimovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Email: musayevolim@gmail.com

Ilmiy rahbar: f.f.f.d., (PhD) Mukumov Maxmud Xudoyberdiyevich

ANNOTATSIYA Maqolada mehmondo'stlikni ifodalovchi paremiyalar (maqol, hikmatli ibora, xalqona qolip) kommunikativ odobni qanday "boshqarishi" pragmatik va ijtimoiy kesimda yoritiladi. Tadqiqot mezbon–mehmon munosabatini faqat qadriyat sifatida emas, balki muloqotdagi "yuzni saqlash", ijtimoiy masofa, resurs (vaqt, ovqat, e'tibor)ni taqsimlash, hamda o'zaro majburiyatni legitimlashtirish mexanizmi sifatida ko'radi. Nazariy tayanch sifatida paremiologiyada maqollarning diskursdagi strategik qo'llanishi va ko'p vazifaliligi, shuningdek, odob/"face" tushunchasi bilan bog'liq politeness yondashuvlari qabul qilindi. Empirik qismda o'zbek va ingliz tillaridan mehmondo'stlikka oid 50 ta paremiya (25+25) to'plandi; o'zbek materiallari tematik maqol to'plamlari va lingvomadaniy maqolalardan, ingliz materiallari esa paremiologik lug'at hamda tarixiy izohli manbalardan olindi. Kontent-kodlash natijasida 6 pragmatik funktsiya ajratildi: (1) marosimiy-etiket (kutib olish va xizmat), (2) normativ-regulyativ (qoidani belgilash), (3) yumshatuvchi tanbeh (bilvosita ogohlantirish), (4) chegaralovchi-resurs (muddat, me'yor), (5) reputatsion (obro' va baraka diskursi), (6) reciproktiv (o'zaro qaytish kutilmasi). Natijalar o'zbek paremiyalarida "mezbon burchi–mehmon ulug'ligi" chizig'i reputatsion va marosimiy funksiyalarni kuchaytirishini, ingliz paremiyalarida esa "me'yor" va "muddat"ga doir chegaralash signallari yetakchiligini ko'rsatdi. Xulosa qismida paremiya asosida pragmatik kompetensiyani rivojlantirishga doir metodik tavsiyalar keltirildi.

Kalit so'zlar: paremiya, maqol, mehmondo'stlik, kommunikativ odob, pragmatika, ijtimoiy norma, face, polite strategiyalar, diskurs, kontent-tahlil.

KIRISH

Mehmondo'stlik ko'pincha "milliy fazilat" sifatida ta'riflanadi, ammo real kommunikatsiyada u aniq ssenariylarga ega: kim birinchi gapiradi, kim taklif qiladi, kim rad etadi, qaysi paytda ketish odobdan, qaysi paytda qolish hurmatdan hisoblanadi. Shu ssenariylar og'zaki madaniyatda qisqa va esda qoladigan formulalar bilan mustahkamlanadi; paremiya aynan shu yerda "ijtimoiy kompas" vazifasini bajaradi.

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

Paremiologik tadqiqotlar proverbs/maqollarning statik matn emasligini, balki nutqda bahsni yakunlash, bosimni pasaytirish, maslahatni bilvosita berish, jamoaviy “to‘g‘ri yo‘l”ni ko‘rsatish kabi vazifalarda ishlashini qayd etadi.

Kommunikativ odob nazariyalarida esa muloqot ishtirokchilari o‘z “ijtimoiy yuzi”ni (reputatsion obraz) himoya qilishga intilishi, shu bois tahdidli nutqiy harakatlar (rad etish, tanbeh, cheklash) ko‘pincha yumshatish strategiyalari bilan bajarilishi ta’kidlanadi. Mehmonchilik vaziyati aynan shunday: mezbon “qo‘li ochiq” ko‘rinishni xohlaydi, mehmon esa “ortiqcha yuk” bo‘lib qolmaslikni ko‘zlaydi. Natijada jamiyat ikki tomonni ham “odoblilik yo‘li”ga soladigan tayyor formulalarni yaratadi: ba’zilari mehmonni ulug‘laydi, ba’zilari me’yorni eslatadi, ba’zilari esa noqulay gapni kinoya orqali “zararsiz” yetkazadi.

So‘nggi yillarda mehmondo‘stlik paremiyalarining davrlar bo‘yicha o‘zgarishi va ularning semantik-pragmatik yuklamasi ijtimoiy transformatsiyalar (urbanizatsiya, bozor munosabatlari, raqamli muloqot) bilan birga siljishini ko‘rsatgan ishlar ham paydo bo‘ldi: masalan, turli davr korpuslari va 30 nafar informant bilan o‘tkazilgan suhbatlar asosida “hospitality proverbs”ning qo‘llanishi hamda pragmatik kuchi vaqt o‘tishi bilan qayta talqin qilinishini ta’kidlovchi tadqiqotlar mavjud. Bu holat mazkur mavzuning dolzarbligini kuchaytiradi: paremiya nafaqat meros, balki bugungi muloqotdagi muammolarni (chegara, vaqt, resurs, “privacy”) ham tartibga soluvchi vositadir.

METODOLOGIYA

Ma’lumot to‘plash. Tanlanma kichik-korpus yondashuvida tuzildi: o‘zbek tilidan 25 ta, ingliz tilidan 25 ta mehmondo‘stlikka oid paremiya yig‘ildi. O‘zbek birikmalari tematik maqol to‘plamlarida keltirilgan mehmon/mezbon, dasturxon, palov, xizmat, chaqirilmagan mehmon kabi birliklarni qamrab oldi; shu turdagi misollarni keltirgan lingvomadaniy maqolalardan ham foydalanildi. Ingliz paremiya materiali “guest/visitors” va hospitality atrofidagi mashhur qoliplardan shakllantirildi; tarixiy qayd va ommalashuviga doir dalillar uchun Franklinning almanax an’anasi hamda iboraning avvalroq manbalarda uchrashi haqidagi izohlar tekshirildi.

Kodlash modeli. Har bir paremiya kommunikativ vaziyatda qanday illokutsion niyatga xizmat qilishi bo‘yicha 6 funksiyaga ajratildi (dominant funksiya).

Funksiyalar tanlovi paremiologik “pragmatik vazifa” qarashlari hamda odob nazariyasidagi yumshatish/chegaralash ehtiyojlariga moslashtirildi.

F1 Marosimiy-etiket: kutib olish, xizmat, mehmonni joylashtirish.

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

F2 Normativ-regulyativ: “shunday qilish kerak” tipidagi qoida.

F3 Yumshatuvchi tanbeh: kinoya, ogohlantirish, bilvosita tanqid.

F4 Chegaralovchi-resurs: muddat, ortiqcha qolmaslik, resurs tejalishi.

F5 Reputatsion: baraka, obro‘, “odamgarchilik”ni tasdiqlash.

F6 Reciprocity: “qaytadi”, “o‘zing ham mehmon bo‘lasan” kabi o‘zaro bog‘liqlik.

Ishonchlilik. Kodlashda toifalarning izohi oldindan yozildi, so‘ng paremiya matnlari birma-bir toifalandi; natijalar foizlarda berildi. Tadqiqot “namunaviy” xarakterga ega bo‘lib, butun til manzarasini emas, pragmatik tendensiyalarni ko‘rsatadi.

NATIJALAR

1. Funksiyalar bo‘yicha taqsimot (N=50).

O‘zbek paremi(y)alari (n=25):

F1 Marosimiy-etiket — 7 ta (28%)

F2 Normativ-regulyativ — 6 ta (24%)

F3 Yumshatuvchi tanbeh — 3 ta (12%)

F4 Chegaralovchi-resurs — 3 ta (12%)

F5 Reputatsion — 5 ta (20%)

F6 Reciprocity — 1 ta (4%)

Ingliz paremi(y)alari (n=25):

F1 Marosimiy-etiket — 3 ta (12%)

F2 Normativ-regulyativ — 4 ta (16%)

F3 Yumshatuvchi tanbeh — 4 ta (16%)

F4 Chegaralovchi-resurs — 10 ta (40%)

F5 Reputatsion — 2 ta (8%)

F6 Reciprocity — 2 ta (8%)

Ko‘rinib turibdiki, ingliz materialida “chegara va muddat”ga doir pragmatik signal (F4) eng katta ulushni oldi; o‘zbek materialida esa marosimiy xizmat (F1) va reputatsion-axiologik urg‘u (F5) yuqori. Bu taqsimot mehmondo‘stlikni “muloqot odobi” sifatida tushuntirishda ikki xil markaz borligini ko‘rsatadi: birida mehmonni e‘zozlash orqali ijtimoiy obro‘ni tiklash, ikkinchisida esa odob doirasida me‘yorni aniq belgilash.

XULOSA

Tadqiqot mehmondo‘stlik paremi(y)alari kommunikativ odobni “tayyor qoidalar” emas, balki pragmatik strategiyalar majmui sifatida ishlab chiqarishini ko‘rsatdi. 25+25 paremiya asosidagi kodlashda o‘zbek materialida marosimiy-etiket hamda

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

reputatsion motivlar, ingliz materialida esa muddat va me'yorni belgilovchi chegaralash signallari ustun chiqdi. Bu farq odobning turli "markazlari" borligini anglatadi: bir modelda mehmonni ulug'lash ijtimoiy obro'ni mustahkamlaydi, ikkinchisida esa odob resursni ehtiyotkor boshqarish bilan uyg'unlashadi. Tarixiy manbalar "mehmonni ortiqcha ushlab qolmaslik" g'oyasi ingliz madaniyatida uzoq davr davomida qayta ishlab kelinganini ham ko'rsatadi. Kelgusida tadqiqotni kengaytirish uchun kattaroq korpus, regionlar bo'yicha farqlar, hamda real dialog yozuvlari (masalan, oilaviy mehmonchilik suhbatlari) asosida paremiya ishlatilishining aniq pragmatik sharoitlarini tekshirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. Ziyozoda, U. "Mehmon va mehmondo'stlik haqida maqollar" (tematik to'plam).
2. Yuldasheva O.R. "Maqollardagi milliy realiya va lingvomadaniy kodlar..." (mehmondorchilik paremiyalari sharhi, 2024).
3. Knowles, E. *Little Oxford Dictionary of Proverbs* (HOSPITALITY, guest/guests indekslari).
4. Bahromovna, Y. S. (2022). Etymological And Semantic Analysis Of Clothing Names In Different Systemic Languages. *Web Of Scientist: International Scientific Research*, 83-88.
5. Bahromovna, Y. S. (2021). Thematic Division of Clothing Names in English and Uzbek. *European Journal Of Innovation In Nonformal Education*, 1(2), 61-62.